

*Урок-суд
з історії України*

у 8 класі

*з теми: Україна в подіях Північної
війни.*

Повстання гетьмана Івана Мазепи.

Тема. Україна в подіях Північної війни. Повстання гетьмана Івана Мазепи.

Мета:

навчальна: визначити, яке місце посідала Україна у подіях Північної війни, охарактеризувати хід та наслідки повстання гетьмана Івана Мазепи проти Росії;

розвиваюча: Вчити учнів аналізувати історичні явища, давати особисту оцінку історичним діям, спираючись на одержані в ході самостійної роботи знання, дати власну оцінку особистості І.Мазепи; зацікавити учнів особливою формою проведення уроку;

виховна: формувати національну самосвідомість, сприяти патріотичному вихованню школярів.

Обладнання: портрет гетьмана, література, оформлення класу, як на суді.

Форма уроку: урок – суд.

Структура уроку

- I. Організаційний момент
- II. Мотивація. Оголошення теми, мети уроку.
- III. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу.
Урок-суд.
- IV. Підсумок уроку. Рефлексія.
- V. Домашнє завдання.

Хід уроку

- I. Організаційний момент.
- II. Мотивація. Оголошення теми, мети уроку.
Вступне слово учителя.

Сьогодні, учні, у нас особливий урок – урок-суд. Звичайно, дуже складно буде нашим «адвокатам» та «прокурорам» давати власну оцінку особистості І.Мазепи, винести йому звинувачувальний вирок чи виправдати його і його прибічників.

III. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу. Урок-суд.

Секретар. Встати всім! Суд іде!

Шановний суддя, учні 8 – го класу до слухання справи гетьмана Івана Мазепи готові. У залі присутні прокурор, адвокат, свідки і всі, хто не байдужий до долі Мазепи.

Суддя. Прошу всіх сісти. Судове засідання в справі гетьмана Івана Мазепи вважаю відкритим!

Прошу ознайомити присутніх з біографією І.Мазепи.

Секретар. Іван Мазепа народився у селі Мазепинці поблизу Білої Церкви приблизно у 1640 р. у сім'ї українського шляхтича. Його дитячі роки припали на початок Визвольної війни українського народу XVII ст. проти панування Речі Посполитої. Юнак був свідком багатьох подій, які розгорталися в 40- 50 – х роках на багатостраждальній Україні: походів військ Б.Хмельницького, гучних перемог та гірких поразок, відновлення влади шляхетської Польщі на Правобережжі, поступової реставрації тут довоєнних порядків.

Навчався у Києво – Могилянській колегії, в єзуїтській колегії у Варшаві. Хлопець одержує блискучу освіту. Подорожує в Голландію, Італію, Німеччину, Францію. Перебував на службі при дворі польського короля Яна II Казимира. У 1663 році Мазепа пристав на службу правобережному гетьману Петру Дорошенку. Згодом переходить на службу до Лівобережного гетьмана Івана Самойловича. Тут і почалося його стрімке сходження на вершину влади. Звання військового товариша, пізніше посада Генерального осавула й, нарешті, після усунення у 1687 р. гетьмана Самойловича – гетьманська булава. 25 жовтня 1708 року Мазепа зраджує Петра I і переходить на бік Карла XII під час Північної війни. У 1709 р. Іван Мазепа помирає у с. Варниця, неподалік Бендер.

Суддя. Ви прослухали коротку інформацію про життя і смерть Мазепи. Слово надається головному обвинувачувану – прокурору.

Прокурор. Шановна громадо!

Минуло більше 300 років від того дня, 12 листопада 1708 р. коли у Московському Успенському соборі урочисто проголосили анафему Мазепі, прокляли і відлучили його від церкви. Ця людина розмахнулась на саме святе – союз України з Росією, який був закріплений у Переяславі Хмельницьким ще у 1654 р. Впродовж 22 років гетьманування вся діяльність політика була спрямована до того, щоб витворити численну заможну аристократію. Мазепа щедро роздавав землі старшині. Все лихо Мазепи в тому, що він ігнорував народні інтереси. А тому народ не підтримав Мазепу. Вся його подальша політика була направлена на дальше зростання великого феодального землеволодіння і сам він був найбільшим земельним магнатом. Мазепа ніколи не любив і не служив своєму народові.

На початку XVIII ст. на Правобережжі відбулося повстання під проводом Семена Палія. І.Мазепа покликав Палія на раду в Бердичеві (1704р.) та замість ради заарештував його.

У 1709 р. укладає угоду зі Швецією – зраджує московського царя Петра I. Цього ж року гетьман виступив як союзник шведів у вирішальній Полтавській битві та зазнав поразки.

Гетьман Іван Мазепа і його прибічники звинувачують ся в тому, що вони запросили чужоземців шведів на територію України, організували повстання проти російського царя, загострили зовнішню і внутрішню політичну обстановку.

Суддя. Слово надається свідку звинувачення.

Свідок. «Я, селянка Ніжинського полку Наталка Шаповал. Іван Мазепа уперше після Визвольної війни видав універсал 1701 року, що узаконював дводенну панщину для селян Ніжинського полку. Над селянством Лівобережжя нависла реальна загроза закріпачення. Крім того, гетьман ніколи не співчував «заколотникам» і «злочинцям». З його наказу придушували

народні виступи та повстання. Чому гетьман видавав такі універсали? Чому виступав проти народу України?

Адвокат. Аналіз історичних документів засвідчують, що з самого початку свого гетьманування Мазепа не хотів загострювати відносини з Москвою. Звичайно, слід пам'ятати, що гетьман як далекоглядний політик та адміністратор уміло проводив свою соціальну лінію. Він прагнув роздачу рангових маєтностей, виступав противником переходу козаків у селянський стан(універсал1691р.), намагався внести деякі зміни в систему оренд тощо. Тим самим гетьман прагнув послабити наслідки надмірного феодалного гніту.

Прокурор. Шановний суд!

Всі приведені щойно факти, можливо і мали місце, але я не почув, що пожалував гетьман своєму народові.

Адвокат. Дозвольте зауважити, що панщина була встановлена на Лівобережній Україні і становила лише 2 дні, коли поза Гетьманщиною у російських князів вона доходила до 4 днів.

Щоправда дехто із державців в Україні теж зробили спроби заставити своїх селян працювати більше. Дізнавшись про це Мазепа видав спеціальний Універсал від 28 листопада 1701 р., де суворо наказував сотнику «...абы не больше, а только 2 дня на неделю ему панщину отработывали, а прочие дни на свои потребности использовали».

Суддя. Слово надається свідку захисту.

Секретар. До суду запрошується свідок козак Іван Сірий.

Суддя. Що ви можете повідомити суду про гетьмана України Івана Мазепу?

Свідок. Мазепа був великим землевласником і феодалом, і на нього працювали селяни не тільки України, а й Росії. Але разом з тим він був меценатом. Розмах і розмір меценатства гетьмана нас дуже вражали. Вже після смерті Мазепи ми спробували підрахувати все те, що він видав своєю щедрою рукою.

Ось декілька пунктів з цього списку.

1. Як випускник Києво – Могилянської колегії, він подбав, аби його альма-матер у 1701 р. набула статусу академії. Виділяв кошти на будівництво у ній мурованого приміщення, щорічно давав з військового скарбу по 1000 золотих на потреби академії.

2. У 1700р. завдяки його відчутній допомозі з'являється у Чернігові перший на Лівобережжі вищий навчальний заклад – Чернігівський колегіум.

3. Сприяє появі в Ніжині у 1696р. школи для навчання дітей грецького і слов'няського письма.

4. Мур довкола Печерського монастиря і церкви – 1 млн.

5. Великий дзвін і дзвіниця Печерського монастиря – 73000 злотих.

6. Церква Київської колегії з гімназіями – 200000 злотих.

7. Церква у Глухові – 20000 злотих.

8. Церква у Батурині – 20000 злотих.

Суддя. А який слід залишила на Україні культурна діяльність Мазепи?

Адвокат. Є свідоцтво данського посла при царі, який відвідує Україну у той час і нотує: «У козацькій країні всі благоденствують і всі живуть у розкоші... У протилежність до росіян, кожний козак ходить до церкви з своїм молитовником. Вони під усіма оглядами

незрівнянно чистіші й охайніші за росіян... Хати гарні, вулиці чисті. У Росії нічого подібного я не бачив... Влада тут ввічлива, зустрічають хлібом і сіллом, не так, як в Росії».

Прокурор. То чому ж тоді Мазепа пішов на розрив з Росією, якщо українцям так гарно жилося. Які причини штовхнули його на цей крок?

Адвокат. Іван Мазепа часто помилявся у своїх розрахунках. «Громом серед ясного неба» став перехід Івана Мазепи на бік шведського короля Карла XII.

Факт. Сам гетьман, за словами генерального писаря Пилипа Орлика, пояснював свої дії так: «...Не для приватной моеї пользы, не для высших гоноров, не для большего обогащения, а не для иных каких – нибудь при хотей, но для вас всех..., для жен и детей ваших, для общего добра матки моеї отчизны бедной Украины, всего войска Запорожского и народу Малоросийского, и для повышения и расширения прав и вольностей войсковых, хочю это при помощи Божий чинити, чтобы вы з женами и детьми, и Отчизна с воском Запорожским как от Московской, так и от Шведской стороны не погибли».

У 1700р. розпочалася Північна війна. Втягнута у війну Україна потрапила в трагічну ситуацію. Вже 1700р. для ведення бойових дій проти шведів було відправлено 17 тис. козаків. Війна принесла збільшення податків, примусові фортифікаційні роботи, нескінченні реквізиції харчів, розміщення в Україні російських військ, фактичне припинення зовнішньої торгівлі. Українці були в тяжкому становищі. Гетьман шукав вихід із даної ситуації. Крім того українське населення постійно залучали до будівництва Санкт-Петербурга, де дуже багато людей гинуло. Існувало постійне політичне та економічне гноблення, а також обмеження Гетьманщини.

Суддя. А як же відбувалося зближення Мазепи та шведського короля?

Адвокат. Плакаючи мрію вивести Гетьманщину з-під влади царя, Іван Мазепа в 1704-1705рр. удався до таємної дипломатії з противниками Москви. Так, зокрема, восени 1705р. він налагодив зв'язки з польським королем Станіславом Лещинським, якого було обрано 1704р. тими польськими угрупованнями, що підтримували шведського короля.

У 1708р. Карл XII вирішив повернути в Україну, сподіваючись забезпечити свою армію провіантом, зміцнити її потугу козацькими полками та військом Лещинського. Зміна планів Карла XII (до цього похід мав відбутися в напрямку на Смоленськ і на Москву через територію Литви та Білорусі) виявилася несподіванкою для Мазепи. 24 жовтня 1708 року Іван Мазепа виїхав на зустріч із Карлом XII разом зі своїм вірним військом, зі своїми однодумцями, тобто своїм народом.

Гетьман Мазепа на гравюрі Данила Гала(1708р.)

Прокурор. Зачекайте! Про який народ ви говорите? Хіба можна назвати 4-5 тисяч чоловік, що примкнули до зрадника, українським народом?

Адвокат. Так, у Мазепи була невелика армія. Він так довго приховував свої справжні наміри і плазував перед Петром 1, що більшість українців не могла навіть допустити, що він здатний на такий вчинок.

29-30 жовтня 1708р. між українцями та Карлом XII було укладено договір, який передбачав:

- Україна має бути незалежною і вільною;
- усі загарбані Московією землі мають бути повернені Українському князівству;

- шведський король зобов'язаний захищати країну від усіх ворогів і посилати допомогу;
- Мазепа має бути довічним князем України;
- шведський король не має права претендувати на титул князя або командувача збройними силами князівства; - для стратегічних потреб шведське військо може займати 5 українських міст.

Прокурор. Шановний суд! Ніякі свідки добрих намірів Мазепи не можуть зрівнятися з тими свідками, що стали жертвами гетьманської доблесті.

Чи думав Мазепа, що буде з його народом, якщо план не вдасться? Чим допоміг? Як порятував?

Я прошу викликати свідки.

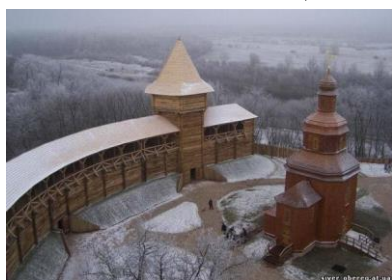
Секретар. Запрошується свідок обвинувачення, житель міста Батурина Настя Кочуба.

Суддя. Ви справді були в Батурині і стали свідком того, що сталося?

Свідок. Так, мені чудом вдалося врятуватися.

Стало нам відомо, що цар Петро 1 наказав захопити місто. Оборону Батурина очолив полковник Дмитро Чечіль. Ні намови Меншикова та Голіцина, що підійшли з 10-тисячним військом, ні наказ Петра 1 не змогли змусити нас здати місто та обрати замість Мазепи нового гетьмана. Вони ніколи б цього не здійснили, якби не прийшла їм на допомогу зрада.

(Сучасний вигляд відновленої фортеці і козацької церкви в Батурині)

(Під час розкопок на місці трагедії, середина 2000-х)

Зрадив нас полковник Іван Нос, який показав російським військам таємний підземний хід. 2 листопада 1708 року місто було спалене, а його мешканці, навіть немовлята, знищені. Трупи старшин прибили цвяхами до дошок і кидали у річку, щоб налякати українське населення і щоб воно знало, що Батурин Зруйнований. Уся артилерія Мазепи – більше 40 гармат, - його прапори, відзнаки і всі дорогоцінності потрапили до рук Меншикова.

Адвокат. Шановний суддя, можна задати питання свідку?

Суддя. Дозволяю.

Адвокат. Хто на вашу думку несе відповідальність за цю різанину – Мазепа чи Петро I з Меншиковим?

Свідок. Звичайно Петро I і Меншиков. А з іншого боку – Мазепа. Я не знаю, хто винен.

Адвокат. А чому народ не підтримав Мазепу?

Свідок. Тому що люди були налякані репресіями Петра I. Значну частину старшини та широкі козацькі кола ця політика деморалізувала.

Адвокат. Факт. Біограф Карла XII Адлерфельт так описав знищення Батурина: «Цар, прагнучи помститися Мазепі, проти якого опублікував грізний маніфест, наказав Меншикову негайно за атакувати його столицю, поки шведи не прибули на допомогу. Меншиков напав на неї та здобув її. Потім дав наказ вимордувати всіх без огляду на вік чи стать... Рівно ж поварварському сплюндрував і спалив усе місто та млини.»

Шановний суд! Ви зараз ще раз змогли переконатися в тому, що зраду Мазепа Петро I використав для того, щоб остаточно розправитися з українським народом і при цьому залишитися в очах нащадків, навіть українців, Петром Великим, а Мазепа був проклятий і забутий. Саме це катастрофічне становище зрозумів і відчув першим гетьман Мазепа, він говорив: «Теперь все пойдет иначе, Украина, напуганная судьбой Батурина, будет бояться держаться с нами за одно.».

Нажаль подальші події були не на користь гетьмана. Невдала облога Полтави, прибуття Петра I з головними силами, вирішило хід подій на користь росіян.

27 червня 1709 р. стався генеральний бій. Він розпочався о 5-й годині ранку атакою шведської піхоти на московські редути (земляні укріплення). Близько 11-ї години битва закінчилася цілковитою поразкою шведів, а разом з тим і поразкою гетьмана.

Складність ситуації, а також власні гетьманові прорахунки призвели до поразки. Великою мірою її зумовило те, що Мазепа втаємничив у свої плани лише вузьке коло сподвижників, він побоювався чергової зради, яка, на жаль, і доти, і згодом зводила нанівець найшляхетніші задуми кращих синів українського народу.

Суддя. Дякую всім за виступи. У прокурора є ще запитання?

Прокурор. Ні.

Суддя. Оголошується перерва.

Секретар. Встати, суд іде! Прошу сідати. Для винесення вироку слово надається судді.

Суддя. Шановна громадо!

Сьогодні ми стали свідками і слухачами однієї з самих цікавих і заплутаних справ. Це справа про звинувачення гетьмана України Івана Мазепи у зраді українському народові, нарешті упали столітні пута цензури, закладені ще Петром I, і ми можемо дізнатися правду про історичне минуле України.

Переможений Мазепа став уособленням українського сепаратизму і зрадництва на всі часи для російських царів та офіційної ідеології, а для прихильників незалежної України – героєм, взірцем боротьби за національні інтереси.

Я і члени суду, порадившись, прийшли до висновку, що гетьман Іван Мазепа не був зрадником українського народу. Він зрадив тільки Петра I і Росію, які прагнули позбавити Україну самостійності і затягти під свою владу.

Секретар. Слухання справи гетьмана Мазепи закінчено.

IV. Підведення підсумків уроку.

Рефлексія.

Учитель аналізує і оцінює виступи учнів.

1. Що цікавого, нового ви дізналися на уроці?
2. Чи сподобалося вам готуватися до уроку?
3. Які запитання залишились після заняття?

V. Домашнє завдання.

1. Опрацювати відповідний параграф підручника.
2. Позначити на контурній карті: шлях шведського і російського військ, Полтавську битву.